

SvD

Ett kultur- & samtidsmagasin från Svenska Dagbladet
Söndag 30 juli 2023

KULTUR

Sveriges skyltfönster

Turisterna flockas till Gamla stan för att känna historiens vingslag – men möts av något helt annat.

■ **Serietidningskriget**
Vuxna har alltid oroat sig för ungas kulturvanor
Krönika | sid 2

■ **Kritik på liv och död**
Madeleine Gustafsson sätter verket i centrum
Intervju | sid ?

■ **Till skuggornas lov**
I värmeböljornas tid blir svalka en klassfråga
Kommentar | sid ?

Stadsliv För den som promenerar längs Västerlånggatan framstår den historiska stadskärnan mest som ett slags medeltids-Disneyland. Kan Gamla stan bli mer än en turistmagnet?

Text: Björn Werner Foto: Ari Luostarinen

Slaget om Gamla stan

Västerlånggatan är Gamla stans kroppspulsåder. Dagligen strosar tusentals tyskar, amerikaner, fransoser, spanjorer, kineser, japaner och en och annan norrman upp och ned i kvarteret. Vissa har skeppats hit med de stora kryssningsfartygen i Saltsjön, andra kommer i de många bussar som dagligen parkerar och lastar av nytt kött utanför Kungliga slottet.

Jag bor också här, i en lägenhet som vetter mot Västerlånggatan. Turisterna stör mig inte ett skvatt. De flyttar snällt på sig och ler sina semesterlediga leenden när min son hoppar i en vattenpöl så det skvätter upp på deras trekvartsbyxor. Det är som en liten present att varje dag mötas av människor som är genuint glada för att få vara just här, i kontrast till Stockholms annars ganska jäktade, hårda tempo. På Västerlånggatan går man långsamt, nästan lite hänfört. Varje dag

minst hundra personer som storögt blickar upp mot Tyska kyrkans höga torn genom sina mobilkameror.

Däremot tycker jag synd om dem. För det Gamla stan som de besöker har inte mycket med vare sig Sverige, Stockholm eller den historiska stadsdelen att göra. Det är inte historiens vingslag som möter dem. Det är doften av varma churros. Förutom de vackra husen är det annars mycket lite av gatubilden som påminner om att de vandrar i en 800 år gammal stadsdel. Platsen där prinsar fötts och kungar blivit krönta i snart tusen år. Där gatorna färgats röda efter Stockholms blodbad. Turisterna nöter samma gatstenar som adelsmän och borgare, bönder och tiggare, akademiledamöter och skaldar gjort under många hundra år.

Här finns istället överprisade italienska restauranger, E-types vikingabar "Aifur", dussinet glasskiosker, en handfull växlingskontor och, kanske mest utmärkande, ett trettiotal

Bilder från Västerlånggatan i Gamla stan.

Björn Werner, SvD-medarbetare och Gamla stan-bo.

krimskramsbutiker. Turisterna kom för ett stycke unikt välbevarad nordisk historia. De gick därifrån med en vikingahjälm i plast, en nyckelring med en dalahäst och en t-shirt med texten "I love Swedish girls" tryckt över hela bröstet. Jag är besviken – å deras vägnar.

Men när jag träffar populärhistorikern, tv-profilen och Gamla stan-bon Christopher O'Regan för att fördjupa mig i saken säger han något som överraskar mig.

– Det svider lite att erkänna, men i ett avseende så tror jag att om en 1700-talsmänniska hade hamnat här i dag så hade hen känt igen sig mer på Västerlånggatan än här, säger han och sveper med handen mot det tomma lilla torget "Brända tomten" utanför caféet vi sitter på.

O'Regans kärleksaffär med Gamla stan är lång och innerlig. Bosatt i stadsdelen sedan 2002, men tidigt drabbad av platsen. Han är född och uppvuxen i Stockholmsförorten Kärrtorp, och redan som barn gjorde ett intensivt intresse för historia att han kom hit nästan varje dag, bara för att gå runt och njuta.

– Om det var någonting vid sidan av tjejer och kärlek så var det att få bo här i Gamla stan, säger han. Det var min absolut högsta dröm. Att veta att personerna jag läste om i böckerna om 1700-talet gått runt här för 250 år sedan.

Som boende har O'Regan också slagits av att stadsdelen, bortom turismen, är som en liten småstad. En familjär och intim stämning med stark sammanhållning som han inte upplevt någon annanstans i Stockholm. En atmosfär som dock urlakats med tiden.

– Förr, alltså på 1700-talet men även på 1940-talet, så var Gamla stan en plats för alla. Kungarna av Sverige bodde här samtidigt som de fattigaste människorna i Sverige gjorde det. Lykttändare, gesäller och lärpojkar, pigor och tjänsteträngar – de bodde också här.

I dag bebos Gamla stans lugna gränder mest av sådana som jag och O'Regan. En högutbildad, ekonomiskt välmående medelklass som åtminstone fram tills mycket nyss hade plånboksutrymme nog att ta de stora lån som krävs för en lägenhet.

Det skiljer inte Gamla stan från innerstan i övrigt – med ett stort undantag. Enligt uppgifter från den lokala föreningen "Gamla stan i samverkan" försvinner nu i ett sakta tempo också de bofasta. Lägenheter om-

”På 1700-talet låg det bagerier, likörkamrar, verkstäder och salubodar överallt.”

Christopher O'Regan tycker att Gamla stan blivit sterilt.

vandlas till hotell, hostels och Airbnb:s. Stockholm stad gör själva prognosen att antalet boende i stadsdelen kommer minska med 8 procent fram till 2032, till strax under 3 000 personer.

O'Regan rynkar pannan.

– Det är svårt. Gamla stan ska ju vara levande och nu är det ju så att det är helt tomt i gränderna. Det är inte alls så det sett ut historiskt. Då var det kommers i varenda gränd. På 1700-talet låg det bagerier, likörkamrar, verkstäder och salubodar överallt. Nu är det sterilt.

Samtidigt medger han att det är lite skönt att turisterna bara hittar till en gata.

– Annars hade det bara varit vikingahjälm, vykort och t-shirts med roliga tryck överallt.

Jag känner igen vad han säger. Jag älskar också Gamla stan, men den är i allra högsta grad utsatt för samma processer som många andra unika så kallade "destinationer" runt om i världen. Lokalbefolkningen tunnans långsamt ut. Turismen tar över. Det är en bra

bit kvar, men risken att Gamla stan, om man inte gör något, förvandlas till en kulisstad genomborrad av några Gröna Lund-liknande stråk är högst verklig.

Det finns rentav ett ord för det, populariserat av den brittiske sociologen Alan Bryman: "Disneyfication." I sin artikel "The disneyization of society" i Sociological review från 1999 skriver han om en process där allt fler delar av samhället omvandlas till något som liknar nöjesfält. En plats där allt är anpassat för att väcka besökarnas begär till konsumtion.

Det är i grunden en analys som gäller samhället i stort, men den är nästan övertydlig på turistdestinationer som Gamla stan. En autentisk och unik plats omvandlas till en generisk turistfälla med temarestauranger, klyschiga "svenska" souvenirer och snabba kolhydrater. I städer som Venedig har det gått så långt att turister från och med 2024 måste betala en inträdesbiljett för att ens besöka staden och dess otaliga turistbutiker.

Till skillnad från Disneyland – som ju drivs av Disney – finns det i fallet Gamla stan ingen som bestämmer. Utvecklingen har skett organiskt under årtionden. Stadens många näringsidkare och fastighetsägare har en och en dragit slutsatsen att det på inte minst gator som Västerlånggatan, där så många tillfälliga besökare rör sig, finns pengar att tjäna på ytlig och snabb konsumtion.

Resultatet blir att en historisk stadsdel sakta men säkert byter karaktär: från en levande stad till ett nöjesfält där en banal, färdigförpackad version av det "autentiska Sverige" säljs till semestersugna turister. Stockholmare själva undviker oftast platsen – förutom för att komma och dricka glögg och köpa lite godisremmar på den årliga julmarknaden. Ett lite mer "autentiskt" alternativ till Gröna Lunds julsatsning "Winter wonderland", kan man säga.

Som medborgare är det annars lätt att föreställa sig att "någon" från det offentliga skulle ha kontroll över att hålla stadsdelen levande bortom säsongsturismen. Staten. Kommunen, länsstyrelsen. Någon! Gamla stan är ju trots allt skyltfönstret i såväl staden som landets marknadsföring. Den är rentav motivet på hundralappens baksida.

Men nej. Tvärtom flyttar samhällsservicen bort som om Gamla stan inte låg mitt i huvudstaden utan snarare på norrländska glesbygden. Biblioteket och Systembolaget har båda lagts ned. Närmaste vårdcentral? Glöm det. Junotäppan, som stadsdelens tre förskolor delar på, vill Stockholm stad knappt kännas vid. Lekställningar och rutschkanor har föräldrarna själva fått bygga inom ramen för ett så kallat "brukaravtal" som kommunen tar som intäkt för att slippa göra något alls. I flera år var halva lekplatsen också avstängd

I Gamla stan överlever främst turistnära verksamheter. Det menar Katarina Malmgren, ordförande för Gamla stans företagarförening.

för att kommunen inte ville ta ansvar för återställandet.

Det finns också ett litet badhus som kommunen signalerat att man inte vill hålla öppet för alla. Att ens få till fast polisnärvaro på ön har krävt hårt arbete men faktiskt lett till att det sedan ett år tillbaka finns en på plats.

Jag ringer Katarina Malmgren, ordförande för Gamla stans företagarförening. Hon företräder ett sjuttioal verksamheter i vad hon skämtsamt beskriver som Stockholms "vd-tätaste stadsdel".

"Vi behöver få hit stockholmarna. Jag vet inte ens hur länge jag själv klarar mig."

Katarina Malmgren, ordförande i Gamla stans företagarförening.

”Det ser ut som Spanien på 70-talet. Men ingen bryr sig.”

Jan von Heland, ordförande för Gamla stan i samverkan.

– Staden hjälper inte ens till med julbelysningen. Så har det varit sedan 1950-talet. Det är företagarna själva som ser till att hänga upp dekorationerna. Förra året fick vi lite oväntat hjälp med pengar av Clas Ohlson, men de har dragit sig ur i år av besparings-skäl.

Malmgrens bild av Gamla stan liknar O'Regans. En plats där framför allt turistnära verksamheter överlever, men allt som gör en stad levande utanför högsäsongerna pressas åt sidan. Hon är nog med att understryka att det inte är något fel på att tjäna pengar på turister – men det kan inte vara stadsdelens enda livsnerv.

– Vi behöver få hit stockholmarna. Jag vet inte ens hur länge jag själv klarar mig som det ser ut nu.

Bilden förstärks av Jan von Heland, ordförande för tidigare nämnda ideella föreningen Gamla stan i samverkan. Han har en bakgrund i stadshuset som biträdande stadsdirektör och har en övertygande förklaring om varför det inte finns någon agenda att motverka urholkningen av stadsdelen. Politikererna har helt enkelt inte klart för sig över hur långt urholkningen av stadsdelen gått, och hur lite staden gjort för att motverka det.

– Vi bjöd politiker på ett möte inför det senaste valet och alla var så stolta över hur starkt kulturskyddet är i Gamla stan. Jag förklarade att det inte alls stämmer. Det finns inte någon som helst tillsyn över vad som sker med Gamla stans kulturvården, inte ens för fastigheter med statlig byggnadsminnes-

märkning. För de fastighetsägare som inte vill ta på sig extra kostnader och utsättas för eventuella hinder i samband med ombyggnad så finns alltid utvägen att inte söka bygglov. Om man gör den illegala ombyggnaden stegvis lär ingen märka det, och om någon anmäls är sannolikheten för att få betala skadestånd liten eftersom ingen myndighet vet vad som fanns i huset. Men ingen politiker vill tro att det är så. Det hela är ju ”blåklassat”, för tusan!

Samma sak gäller Västerlånggatan. Enligt von Heland finns det visst förordningsregler mot att sätta upp flaggor och flytta ut butikernas innehåll på gatan i just Gamla stan. Det är bara det att polisen absolut inte har tid eller lust att beivra det.

– Det ser ut som Spanien på 70-talet. Men ingen bryr sig, suckar han.

Hur har det blivit såhär? En förklaring kan ligga i historien. I början av 1800-talet levde stadsdelen nämligen mycket farligt. Det gamla stadshjärtat var förslummat och planerna på att riva hela rasket var många. Byggmästare Emmanuel Rudberg ville göra om bebyggelsen till ljusa, breda gator och dömde ut platsen som en ”kvarleva av medeltidens barbariska byggnadsätt”. Den franske arkitekten Le Corbusier kunde så sent som på 1930-talet hyllas i SvD för sina planer att riva nästan hela ön (och ersätta både Norrmalm och Södermalm med fem jättestora hus).

Förutom en och annan oromantiskt dragen huvudled mitt genom stadsdelen föll denna attityd bort. Istället för rivningar inleddes en rad omfattande saneringsarbeten för att bevara husen men höja levnadsstandarden. Som grädde på moset förärdades nästa hela Gamla stan med ett ordentligt kulturskydd, en så kallad ”blå-märkning”.

Men detta var ett arbete som slutfördes för snart 50 år sedan. Något större engagemang för att Gamla stan också ska vara en levande plats, som inte bara är fin att se på för dem som strosar förbi iförd en nyinköpt älgskylts-

t-shirt och en smältande mjukglass i handen, finns idag inte längre. Åtminstone om man ska tro de eldsjälur som brinner för stadsdelens framtid.

Om jag ska vara snäll så kan jag förstå politikerna. Jag häpnar själv. Fram tills jag flyttade dit trodde också jag att Gamla stans kulturskydd var en hårdhänt bevakad självklarhet. Det var innan jag vande mig vid att se butikslokaler sätta upp det ödesdigra bruna pappret över skyltfönstren och blå påsar fyllas med antik byggnadsmaterial utanför.

Faktum är att Gamla stan, till skillnad från Visby, inte ens klassas som ett världsarv. Anledningen? Att regeringen inte bemödat sig om att skicka in en ansökan till UNESCO. Senast det lyftes som en idé var inte från politiken utan från resetidskriften Condé Nast Traveler, som 2014 frågade sig varför tusan inte detta hade hänt än. En inte bekräftad misstanke att det skulle bero på att en sådan klassning skulle ha inneburit ytterligare huvudvärk kring byggandet av nya Slussen.

En enorm fördel med detta är att staden då, precis som Visby, hade behövt ta sig i kragen och samordna sitt arbete kring stadsdelen. För om det är något som saknas är det just samordning.

Jan von Heland igen:

– Det finns ingen förvaltning som ansvarar för den lokala helheten. Trafikkontoret sköter sitt, stadsbyggnadskontoret sitt och hamnen sitt. Stadsdelsnämnden har hand om service och sköter parkerna för 80 000 Södermalmsbor och pyttelilla Gamla stan. Ingenting är anpassat för Stockholms historiska kärna.

Att ett tungt ansvar vilar på både staten och staden för att få stadsdelen att leva är självklart. Samtidigt kan man inte bara skylta på dem. En minst lika viktig anledning är att stockholmarna själva (förutom vi som bor här) inte heller bryr sig. Övriga stadsdelar har sin självklara identitet: Söders coolhet, Östermalms flärd, vad det nu är alla vältränade mellanchefer gillar med Vasastan. Gamla stan är framförallt gammal.

Så behöver det inte vara. Runt förra sekel-skiftet var Gamla stan älskat av många av

Folkliv på Västerlånggatan.

”Det finns inte någon som helst tillsyn över vad som sker med Gamlas stans kulturvården.”

Jan von Heland

Turister fotar vid Kungliga slottet i Gamla stan.

landets största konstnärer, från Evert Taube till Anders Zorn. Runtom i Europa finns också gott om gamla stadskärnor som fortfarande fungerar som dynamiska och levande platser.

Ta bara jämnåriga stadsdelen Marais i Paris. Även den en centralt belägen ort med anor från 1200-talet som även den rustades upp under mitten av 1900-talet efter århundraden av förfall. De senaste decennierna har Marais, i en kombination av att coola designers satt upp sina butiker där och det blivit en viktig plats för hbtq-personer, till skillnad från Gamla stan fått ett nytt liv som ett fashionabelt och dynamiskt kvarter.

Stockholm är förstås inte Paris – men skillnaden påminner ändå om att ansvaret att bygga en stads själ inte ligger på byråkrater eller politiker. Inte heller på att bara minnas bättre tider. Platsens själ kommer an på alla som lever där idag att vårda. Bostadsrättsföreningarna och fastighetsägarna bestämmer över butikslokalerna. Restaurangägarna bestämmer själva vilken inriktning de vill driva. Att bara hyra ut till verksamheter som riktar sig till massuturism har uppenbarligen för många fastighetsägare känts som ett tryggt val för att säkra hyran. Turister finns det alltid gott om. När man väl har gjort valet är det dessutom svårt att rulla tillbaka beslutet. Att häva hyreskontrakt är inte det lättaste. Detta är disneyfieringens logik.

För mig som bor här vet jag att allt inte

bara är turism. Tvärtom. Tittar man bortom Västerlånggatan finns det gott om exempel på ställen som helhjärtat försöker. Anrika Gyldene Freden vid Järntorget har på senare år gått och blivit coolt. Acne-grundaren Jesper Kouthoofd har precis startat en märklig restaurang med fokus på indonesiska grillspett och japansk hantverksöl på Stora Nygatan. En grupp företagare på Köpmannagatan diskuterar aktivt möjligheterna att köpa upp butikkontrakt för att kunna bjuda in mer spännande verksamheter till platsen än vykortsförsäljning.

Och! Faktiskt – politikerna har helt nyss gjort positiva steg för att omvandla Skeppsbron från prosaisk parkeringsplats till en levande yta för alla. Inte för att det gjort de många bilburna Gamla stan-borna gladare, men ändå.

Disneyfieringen av Gamla stan är ingen naturlag – utan har sina förklaringar. När det offentliga rullas tillbaka är det nämligen lätt att som boende uppleva att platsen man bor på inte är ett samhälle, utan bara en plats. Någonstans där man bara är – men inte lever. Det i kombination med frestelsen av snabba pengar från lättsåld turistverksamhet gör att allt för många av Gamla stans fastighetsägare rycker på axlarna och kastar över nyckeln till ännu en vykortsförsäljare – i stället för att hyra ut till sådana som gör stadsdelen till en mer levande plats.

Det är alltså en logik som går att stoppa om vi vill. Men då krävs det att hela samhället, inte bara några enskilda eldsjälar, ser sin roll. Politiker, byråkrater och vi som bor här.

Antingen det – eller entrébiljett på varsin sida av Västerlånggatan.

Björn Werner är frilansskribent och medarbetare i SvD Kultur.
sondag@svd.se

Ari Luostarinen är frilansfotograf och medarbetare på SvD.
sondag@svd.se